

başka Osman b. Abdülmelik el-Kürdî ve İbn Hatîb Cibrîn'in de birer şerh yazdığı (*Keşfü'z-zunûn*, II, 1025), Kutbüddin İsmâil b. Muhammed el-Hadramî'nin eş-Şâmil'den derlendiği anlaşılan *el-Müntekâh* adlı bir eserin bulunduğu (TSMK, III, Ahmed, nr. 778; ayrıca bk. Brockelmann, *GAL*, I, 486) kaydedilmektedir. 2. *e't-Târîku's-sâlim ilallâh* (Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 2004). Bazı tasavvufî konuların ele alındığı eser *Tezkiretü'l-âlim ve't-târîku's-sâlim* (İbn Hallikân, III, 217; Kayseri Râşid Efendi Ktp., nr. 27016/7, vr. 119^b-131^b) ve *Uddetü'l-âlim ve't-târîku's-sâlim* (Sübkî, V, 122; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1129) adlarıyla da anılır. 3. *el-Kâmil*. Şâfiî ve Hanefî mezhepleri arasındaki görüş ayrılıklarının ele alındığı bir eserdir (*Keşfü'z-zunûn*, II, 1381). 4. *Fetâvâ*. Müellifin, yeğeni Ebû Mansûr Ahmed b. Muhammed İbnü's-Sabbâğ tarafından bir araya getirilen fetvalarından oluşan eserden Tâceddin es-Sübkî bazı nakiller yapmıştır (*Tabakât*, V, 127-134).

Bunların yanında *Kifâyetü's-sâ'il ve el-'Udde* ('*Umde*) *fî usûlil-fıkh* adlı eserler de kaynaklarda İbnü's-Sabbâğ'a nisbet edilmektedir. Ayrıca Kâtib Çelebi Ebû'n-Nasr İbnü's-Sabbâğ'a *el-İş'âr bima'rifeti ihtilâfi 'ulemâ'i'l-emşâr* adlı bir eser nisbet etmekteyse de (*Keşfü'z-zunûn*, I, 104) bu kitap Ebû Mansûr İbnü's-Sabbâğ'a ait olmalıdır (Sübkî, IV, 153).

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, IX, 12-13; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, X, 141; İbnü's-Salâh, *Tabakâtü'l-fukahâ'i's-Şâfi'iyye*, Beyrut 1413/1992, I, 523, 549; Nevevî, *Tehzîb*, I/2, s. 299; İbn Hallikân, *Ve-feyât*, III, 217-218; Zehebî, *A'lâmü'n-nûbelâ*, XVIII, 464-465; a.mlf., *el-Mu'in fî tabakâti'l-muhaddişin* (nşr. Hemmâm Abdurrahîm Saîd), Amman 1404/1984, s. 137; Ahmed b. Aybek ed-Dimyâtî, *el-Müstefâd min Zeyli Târîhi Bağdâd* (nşr. M. Mevlûd Halef), Beyrut 1406/1986, s. 296-297; Safedî, *Nektü'l-himyan* (nşr. Ahmed Zekî Bek), Kahire 1329/1911, s. 193; Yâfiî, *Mir'âtü'l-cenân*, III, 121; Sübkî, *Tabakât* (Tanâhî), IV, 153; V, 122-134; İsnevî, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, II, 130-131; İbn Kesir, *el-Bidâye*, XII, 126-127; a.mlf., *Tabakâtü'l-fukahâ'i's-Şâfi'iyyin* (nşr. Ahmed Ömer Hâşim - M. Zeynühhüm M. Azb), Kahire 1413/1993, II, 464-465; İbn Kâdî Şühbe, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, I, 251-252; İbn Tağrîberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, V, 119; Taşköprizâde, *Miftâhu's-sa'âde*, II, 325; *Keşfü'z-zunûn*, I, 104, 389; II, 1025, 1114, 1129, 1218, 1381, 1501; Brockelmann, *GAL*, I, 486; *Suppl.*, I, 671; Karatay, *Arapça Yazmalar*, II, 652; Hacı, *el-Fikrû's-sâmî fî târîhi'l-fıkhil-İslâmî* (nşr. Eymen Sâlih Şa'bân), Beyrut 1416/1995, II, 391; Muhammed Hâdî Müezzîn-i Câmî, "İbn Şabbâğ", *DMBİ*, IV, 103-104.

KÂMİL YAŞAROĞLU

İBNÜ'S-SÂBÜNÎ

(ابن الصابوني)

Ebû Hâmid Cemâlüddin Muhammed
b. Alî b. Mahmûd el-Mahmûdî
(ö. 680/1282)

Hadis hâfızı.

604'te (1207) doğdu. Bir süre el-Melikü'l-Efdal Nûreddin Ali'ye (1186-1196) imamlık yaptığı bilinen babasının Şam, Bağdat ve Mısır'da kısa sürelerle ikamet ettiği ve halkı Fars kökenli olan Basra'ya bağlı Cevvîs köyünden olduğu belirtilmektedir. Kelâm âlimi İsmâil b. Abdurrahman es-Sâbûnî'nin soyundan geldiği için İbnü's-Sâbûnî diye tanınmış. dedelerinden Ali b. Ahmed b. Ali, Selçuklu Sultanı Mahmûd b. Muhammed Tapar'ın dostluğunu kazanması sebebiyle Mahmûdî nisbesiyle anılmıştır. Anne ve baba tarafından çeşitli âlimlerin yetiştiği bir aileye mensup olan İbnü's-Sâbûnî'nin dedesi, babası ve babasının amcasının taşıdığı "sûffî" nisbesine bakılacak olursa onun da tasavvufî terbiye aldığı söylenebilir. Tahsil için Şam, Mısır ve Hicaz bölgelerini dolaşarak Ebû'l-Bekâ İbn Yâiş'ten Arap dili ve belâgatı okudu. Aralarında İbnü'l-Harestânî, Abdüllatif el-Bağdâdî ve İbnü'n-Neccâr el-Bağdâdî'nin de bulunduğu pek çok âlimden hadis dinledi. Dimaşk'taki Nûriyye Dârülhadisi'nde bir süre hocalık yaptı. Kendisinden Reşid el-Attâr, Abdülmu'min b. Halef ed-Dimyâtî, Ebû Muhammed el-Birzâlî ve Yûsuf b. Abdurrahman el-Mizzî gibi âlimler faydalandı. Zehebî de ondan icâzet aldı. Ömrünün son yıllarında hâfızasının zayıflamasından dolayı rivayetlerini karıştırdığı söylenmekte, ancak bundan önceki rivayetlerinin sahih, kendisinin de iyi bir hadis ve ricâl âlimi olduğu belirtilmektedir. İbnü's-Sâbûnî Zilkade 680'de (Şubat 1282) Dimaşk'ta vefat ederek Kâsiyûn dağı eteklerinde bir yere defnedildi. Ölüm tarihini Süyûtî'nin 608 (1211) olarak kaydetmesi zühûl eseri olmalıdır.

Eserleri. İbnü's-Sâbûnî'nin günümüze ulaşan *Kitâbü Tekmiletü İkmâli'l-İkmâl* adlı eseri, İbn Mâkûlû'nun *el-İkmâl* adlı kitabına İbn Nukta tarafından *İkmâlü'l-İkmâl* adıyla yapılan zeylin zeylidir. Zehebî, İbnü's-Sâbûnî'nin mü'telif ve muhtelif konusunda faydalı bir eser yazmakla birlikte bu alanda temayüz etmediğini söylemekteyse de (*Tezkiretü'l-huffâz*, IV, 1464) İbn Hacer onu başarılı bulmaktadır. Birçok âlime kaynak teşkil eden

eserine İbnü's-Sâbûnî daha çok hadisçileri almakla beraber fakih, müfessir, şair, vezir, mutasavvıf, edip, kâtip, doktor, tarihçi, vâiz ve bunların dışında değişik zanaat erbabını da kaydetmiştir. Ayrıca ilmiyle şöhret bulmuş kadınlara yer verilmiş olması eserin önemini arttırmaktadır. Mustafa Cevâd tarafından neşre hazırlanan kitap iki defa basılmıştır (Bağdad 1377/1957; Beyrut 1406/1986). İbnü's-Sâbûnî'nin ayrıca *el-Ehâdisü'l-muntekâ-tü'l-erba'in* '*ani's-şüyûhi's-sikâti'l-erba'in* ve *et-Tuhfe fi'l-hadis* adlı eserlerinin bulunduğu kaydedilmektedir (Kehhâle, XI, 62).

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü's-Sâbûnî, *Tekmiletü İkmâli'l-İkmâl* (nşr. Mustafa Cevâd), Beyrut 1406/1986, s. 1-2; ayrıca bk. neşredenin girişi, s. 29-51; İbn Abdülhâdî, '*Ulemâ'ü'l-hadis*, IV, 249-250; Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, IV, 1464-1465; Safedî, *el-Vâfi*, IV, 188-189; İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, V, 310; İbn Tağrîberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, VII, 353; Süyûtî, *Tabakâtü'l-huffâz* (Lecne), s. 511; Nuaymî, *ed-Dâris fi târîhi'l-medâris* (nşr. Ca'fer el-Hasenî), Kahire 1988, I, 110-111; *Keşfü'z-zunûn*, I, 585; II, 1637; Kettânî, *er-Risâletü'l-müsettrafe*, s. 117; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifin*, XI, 62; Selâhaddin el-Müneccid, *Mu'cemü'l-mü'ellifin'd-Dimaşkıyyin*, Beyrut 1398/1978, s. 115.

İSMAİL HAKKI ÜNAL

İBNÜ'S-SAFFÂR, Ebü'l-Kâsım

(أبو القاسم ابن الصفار)

Ebû'l-Kâsım Ahmed
b. Abdillâh b. Ömer b. es-Saffâr
el-Gâfikî el-Endülüsi
(ö. 426/1035)

Endülüslü astronom ve matematikçi.

Kurtuba'ya (Cordoba) bağlı Gâfik'te (Guijo) doğdu ve büyük dedesine nisbeten İbnü's-Saffâr künyesiyle meşhur oldu. Kaynaklarda bazan kardeşi usturlap yapıcısı Muhammed ile karıştırıldığı görülür. Doğum tarihi bilinmiyorsa da hocalarının ölüm tarihlerinden hareketle 360 (971) yılı civarında dünyaya geldiği tahmin edilmektedir. Tahsilini Kurtuba'da yaptı, dinî ilimleri muhtemelen Kadî İbn Müferric el-Ümevî'den okudu; çünkü ondan ve başka muhaddislerden hadis dinleyip rivayet ettiği bilinmektedir. Daha sonra Endülüs'te bilimin öncüsü sayılan astronom ve matematikçi Mecrî'tî'nin öğrencisi oldu. Hammûdîler'in siyâsî karışıklık çıkarması üzerine kuvvetli bir ihtimalle Emîr Mücâhid el-Âmirî'nin daveti üzerine Dâniye'ye (Denia) gitti ve oraya yerleşip riyâzî ilimler öğretimini başlattı;

birçok öğrenci yetiştirdikten sonra 426 (1035) yılı sonlarında vefat etti. Daha çok eğitim ve öğretim alanındaki çalışmalarıyla tanınmış ve arkasından sadece astronomi konusunda iki eser bırakmıştır. Sâid el-Endelûsî onun dil, edebiyat, fıkıh, kelâm, tarih ve riyâziye alanında tanınmış birer âlim olan öğrencilerinden İbn Bergût, Ebû'l-Asbağ el-Vâsıtî, İbn Şehr er-Ruaynî, Yahyâ b. Hişâm el-Kureşî el-Eftas ve İbnü'l-Attâr el-Kurtubî'nin adlarını vermektedir (*Tabakâtü'l-ümem*, s. 173-174); öğrencilerinden biri de kendisini şeyhleri arasında zikreden muhaddis Ebû Ömer İbn Mehdî'dir (İbn Beşkûvâl, I, 42).

Eserleri. 1. *ez-Zîcû'l-muhtaşar*. Sindhind (Siddhanta) metoduyla hazırlanmış astronomik tabloların özeti mahiyetindedir; fakat günümüze intikal etmemiş olup bir nüshası Paris'te bulunan İbrânice tercümesiyle tanınmaktadır (Sezgin, VI, 250). 2. *el-'Amel bi'l-uşurlâb* (*Kitab fi 'Ameli'l-uşurlâb, Risâle fi'l-uşurlâb ve zikri âlâtih ve eczâ'ih, Risâletü'l-uşurlâb*). Usturlabın yapısı, işlevleri ve kullanılışı hakkında küçük hacimli düzenli bir çalışmadır. Ancak Abdullah b. Muhammed b. Sa'd et-Tücbî'nin de belirttiği gibi (aş. bk.) müstensihler elinde değişikliğe uğramış ve ortaya bab sayıları farklı çeşitli

nüshaları çıkmıştır. Eser, kırk iki bab ihtiva eden Madrid ve Berlin nüshaları esas alınarak J. Millas Valicrosa tarafından *Kitâbü'l-'Amel bi'l-uşurlâb ve zikru âlâtih ve eczâ'ih* adıyla yayımlanmıştır (*Revista Del Instituto Egipcio de Estudios Islamicos en Madrid*, III/1 [Madrid 1955], s. 47-76). Fuat Sezgin'in kütüphane kayıtlarını verdiği yazmalarına (GAS, VI, 250) ilâveten Türkiye'de bulunan beş nüshasından (Akpinar, I, 192-194) İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'ndeki elli üç babdan oluşan ve başında yazarın adını Ebü'l-Kâsım Muhammed b. Ahmed b. Abdullah b. Ömer b. Saffâr şeklinde bildiren nüshanın (AY, nr. 4800/9) mevcutların en eskisi ve eksiksizi olduğu anlaşılmaktadır. İbnü's-Saffâr'ın, milâdî takvime göre ocak ayı başlarının hicrî takvimden hangi gün ve tarihe rastlayacağına dair bilginin kuralaştırıldığı elli üçüncü babda verdiği ilk örnekte hicrî 418 yılı Zilhiccesi ikinci gününün milâdî 1028 yılı Ocak ayı başı olduğunu ifade etmesinden eseri o güne yakın bir zamanda, yani Dâniye'ye yerleştikten sonra yazdığı sonucu çıkarılabilir. Fakat Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki kırk iki bablı iki nüsha ile (Şehid Ali Paşa, nr. 2776/9; Yahyâ Tevfik, nr. 244/8) Kahire nüshasında (King, II, 396) bu tarihin 413

(1023) olması, müellifin kitabı iki defa telif ettiği ihtimalini akla getirmektedir. Eserin Türkiye'deki diğer iki nüshasının içinde yer aldığı Sivas Ziyâ Bey Kütüphanesi'ndeki bir mecmuada (nr. 317: birincisi 33 bab [vr. 1^b-10^b], diğeri 40 bab [vr. 11^b-30^b]) altıncı sırada bulunan kitabın (vr. 61^a-87^b), müstensihlerin eseri değişikliğe uğrattıklarını söyleyen Abdullah b. Muhammed b. Sa'd b. Muhammed et-Tücbî'nin *Risâle fi'l-uşurlâb* adıyla kitaba yaptığı bir islah çalışması olduğu görülmektedir. Astronomi ve matematik bilgini Muhammed b. Ahmed b. Ebû Yahyâ el-Habbâk et-Tilimsânî, İbnü's-Saffâr'ın bu eserini özletleyerek manzum hâle getirmiştir (Ziriklî, V, 333). İbnü's-Saffâr'a ayrıca *Kitâb fi'l-edviyeti'l-müfrede* adlı bir kitap nisbet edilmekteyse de (DMBİ, IV, 112) bu eserin tabip Ebû Ca'fer Ahmed İbnü's-Saffâr'a ait olması daha kuvvetli bir ihtimaldir (Sâid el-Endelûsî, s. 175).

BİBLİYOGRAFYA :

Sâid el-Endelûsî, *Tabakâtü'l-ümem* (nşr. Hayât Bû Alavân), Beyrut 1985, s. 169, 171, 173-175; İbn Beşkûvâl, *eş-Şıla*, I, 42; İbn Ebû Usaybia, *'Uyûnü'l-enbâ*, II, 40; Safedî, *el-Vâfi*, VII, 111-112; Makkarî, *Nefhu'l-ğib*, III, 375; Sâlih Zeki, *Kâmûs-ı Riyâziyyât*, İstanbul 1315, I, 119; Suter, *Die Mathematiker*, s. 86; Brockelmann, *GAL*, I, 256-257; *Suppl.*, I, 401-402; Kehlâl, *Mu'cemü'l-mü'ellifin*, I, 296-297; Sarton, *Introduction*, I, 716; Kadri Hâfiz Tükân, *Türâşü'l-'Arabî'l-ilmî*, Kahire 1963, s. 342; Ahmed Emîn, *Zuhrü'l-İslâm*, Kahire 1966, III, 270; Sezgin, *GAS*, V, 356-357; VI, 250-251; Abdülvehhâb b. Mansûr, *A'lâmü'l-Magribi'l-'Arabî*, Rabat 1403/1983, III, 64; Ziriklî, *el-'Alâm* (Fethullah), I, 67, 157; V, 333; D. A. King, *Fihrisü'l-mahtûâtü'l-ilmîyyeti'l-mahfûza bi-Dâri'l-kütübî'l-Mısrîyye*, Kahire 1986, II, 396-397; Cemil Akpinar v.dğr., *Osmanlı Astronomi Literatürü Tarihi*, İstanbul 1997, I, 192-194; B. R. Goldstein, "İbn al-Saffâr", *EI²* (Ing.), III, 924; Ali Ekber Diyânet, "İbn Şaffâr", *DMBİ*, IV, 112.

CEMİL AKPINAR

İBNÜ'S-SAFFÂR, Ebü'l-Velîd (Abû الوليد ابن الصّار)

Ebü'l-Velîd İbnü's-Saffâr Yûnus
b. Abdillâh b. Muhammed
b. Mugis el-Kurtubî
(ö. 429/1038)

Hadis ve fıkıh âlimi, kadî.

2 Zilkade 338'de (23 Nisan 950) Kurtuba'da (Cordoba) doğdu. Öğrenimini memleketinde tamamladı. Ebû Bekir İbnü'l-Ahmer'den Nesâî'nin *es-Sünen*'ini, Ebû İsâ el-Leysî'den İmam Mâlik'in *el-Muvaṭṭa'*ını rivayet etti. Ayrıca İbn Zerb'den fıkıh, Hasan b. Reşîk el-Askerî gibi hoca-

Ebü'l-Kâsım İbnü's-Saffâr'ın *el-'Amel bi'l-uşurlâb* adlı eserinin ilk iki sayfası
(Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 2776/9)

